

האם טוב שלטון החוקים משלטון האדם הטוב? אריסטו, פוליטיקה,

ספר ג', עמ' 165

האחרת של המלוכה היא סוג של משטר, ועל כן מן ההכרח לעיין בה ולסקור בקיצור את הקשיים הכרוכים בה. ראשיתה של החקירה בשאלה: האם מוטב שהשלטון יהיה בידי השליט הטוב ביותר או בידי החוקים הטובים ביותר?

המאמינים ביתרונה של מלוכה סבורים כי החוקים נדרשים לעיקרון כללי בלבד, אך אינם מנחים אותנו בנסיבות המשתנות,²⁶⁹ והוא הדבר גם בכל אומנות אשר תהיה, כי אינולת היא שתמשול בה המילה הכתובה. אפילו במצרים מותר לרופאים לשנות את הטיפול לאחר היום הרביעי, אלא שאם רופא עושה זאת קודם לכן, הוא עושה זאת על אחריותו.²⁷⁰ ברור אפוא בשל סיבה זו שהמשטר הכפוף לחוק הכתוב אינו המשטר הטוב ביותר. ואולם גם אותו עיקרון כללי חייב להתקיים ולחול על השליטים. ודבר-מה שהשפעה הרגשית אינה מתלווה אליו כלל הנו חזק מדבר שהרגש הוא חלק טבעי ממנו. ואכן, בחוק אין כדבר הזה, ואילו כל נפש אדם יש בה בהכרח השפעה זו. אבל אפשר לטעון כי תחת זאת ייטיב השליט לשקול כל מקרה ומקרה לעצמו. ברור אפוא שהשליט חייב להיות מחוקק ולחוקק חוקים, אבל אלה לא יהיו בעלי תוקף כאשר הם סוטים מן הדרך, ואילו בכל שאר המקרים בהכרח יהיה לחוקים תוקף. ואולם במקרים שבהם אין בכוחו של החוק להכריע כלל, או שאין בכוחו להכריע היטב, נשאלת

האם טוב שלטון החוקים משלטון האדם הטוב? אריסטו, פוליטיקה,

ספר ג', עמ' 166

שלטון יחיד מול שלטון הרבים

השאלה: האם צריך שימשול אדם אחד שהוא הטוב מכולם, או שהכול יהיו מושלים? והרי כך הם גם פני הדברים – שאנשים חוברים להם יחדיו כדי לשפוט ולטכס עצה ולהכריע בדין, ומשפטים אלה כולם נוגעים למקרים הפרטיים. ואמנם אם נבחן אנשים אלה אחד-אחד, אולי יהיה כל אחד לחוד גרוע <מאותו שליט טוב>, אבל המדינה מורכבת מאנשים רבים, כשם שסעודה משותפת יפה מסעודה פשוטה של אדם אחד: בשל כך ההמון מיטיב לשפוט בדרך כלל מאדם אחד כלשהו.²⁷¹

זאת ועוד, כמות גדולה נתונה פחות להשחתה: כמו מים רבים, כך גם ההמון נשחת פחות מן המעטים. היחיד, אם שולט בו כעס או רגש אחר מעין זה, חזקה עליו ששיפוטו יישחת. אבל לא מתקבל על הדעת שהכול יחד יהיו כועסים וישגו.

לפיכך מן הדין שיהיה שלטון יחיד מול שלטון הרבים. שומרי חוק בכל

האם טוב שלטון החוקים משלטון האדם הטוב? אריסטו, פוליטיקה,

ספר ג', עמ' 167-168

על משמר המלך וכוח ההמון

ועוד קושי מתעורר גם בעניין המשמר: מי שעתיד להיות מלך, האם ראוי שיעמוד לרשותו כוח כלשהו להגנתו האישית, אשר באמצעותו יוכל לכפות את שלטונו על מי שאינם רוצים לציית לו? שאחרת כיצד הוא יכול לנהל את השלטון? כי גם אם ריבונותו היא על פי חוק, והוא אינו עושה רבר כנגד החוק לפי גחמתו האישית, בכל זאת חייב להימצא ברשותו כוח צבאי אשר באמצעותו ישמור את החוקים.

אולי לא יקשה למצוא הגדרה למלך מן הסוג הזה: צריך שיהיה בידו כוח צבאי, אך רק במידה כזאת שיהיה גובר על כל אדם יחיד או על כל קבוצה של אנשים אחדים, אבל יהיה חלש מן ההמון, כמו חילות המשמר שהיו נותנים האנשים בימי קדם לאדם שמינו אותו לבורר או טירן למשול על המדינה;²⁷² לכן כאשר דיוניסיוס ביקש לו שומרים, היה אדם שהציע לאנשי סירקוסאי לתת בידו שומרים שמספרם מוגבל כך.²⁷³

האם טוב שלטון החוקים משלטון האדם הטוב? אריסטו, פוליטיקה,

ספר ג', עמ' 168-169

ובמידה פחותה במקצת גם באופוס.²⁷⁴ אבל באשר למה שמכונה מלוכה מוחלטת, זו המלוכה שבה שולט המלך על הכול לפי רצונו האישי, יש הסבורים שלא טבעי שיהיה ריבון אחד על כל האזרחים, במקום שבו המדינה מורכבת מאנשים שווים, שהרי לאנשים שווים מטבעם חייב להיות באופן

טבעי גם דין שווה ומעמד שווה. בדומה לנוק שמסכים מזון ולבוש שווים לגופם של מי שנבדלים זה מזה,²⁷⁵ כן הדבר גם באשר למשרות השלטון. והוא הדין גם בחלק לא שווה הניתן לשווים. לפיכך הצדק שורר כאשר שום איש אינו שולט יותר משהוא כפוף לשלטון, ויש צדק בשלטון מתחלף. אבל דבר זה הוא כבר בבחינת חוק, כי שיטה היא חוק. שלטונו של החוק עדיף אפוא על שלטון של אדם אחד מן האזרחים; ולפי אותו ההיגיון, גם אם מוטב שאחדים יהיו שליטים, יש להעמידם כשומרי החוקים ומשרתי החוקים, כי אמנם הכרחי שתהיינה משרות שלטון מסוימות, אבל לא צודק, כך אומרים, שיהיה השליט אדם אחד, בכל אופן לא במקום שבו הכול שווים. וממילא דברים שקצרה ידו של החוק מלהגדיר, גם אדם לא היה מסוגל לדעת אותם. אבל החוק מחנך את האנשים למטרה זו, והוא מניח למחזיקים בשלטון לשפוט ולנהל את מה שנותר "לפי שיקול דעת הוגן עד כמה שאפשר".²⁷⁶ יתרה מזו, ניתן בידם להוסיף ולתקן כל פרט שעל פי ניסיונם ייראה להם טוב יותר מן החוקים הקיימים. לכן כל הדוגל בשלטונו של החוק, כאילו הוא דוגל בשלטון האל והשכל לבדם; אך מי שדוגל בשלטונו של אדם, הרי הוא מצרף לזה גם חיה.²⁷⁷ שהרי כזה הוא טבעה של ההתאוות, והיצר מטה את דרכם של שליטים, גם אם הם הטובים בגברים. החוק, אם כן, הוא שכל ללא מאוויים. דומה כי דוגמת האומנויות היא דוגמה שגויה, כשנאמר על ריפוי לפי כללים כתובים שהוא פסול,

מתי יש צדק בשלטון היחיד? אריסטו, פוליטיקה, ספר ג' עמ' 173

הצדקה למלוכה

כאשר קורה אפוא שמשפחה שלמה או אדם אחד מבין כולם נבדלים מבחינת מעלתם בשיעור כזה שהיא עולה על זו של כל האחרים, מן הדין שמשפחה זו תהיה מולכת וריבונית על הכול, ושאותו אדם יחיד יהיה למלך. כמו שנאמר גם קודם לכן, הדבר תואם לא רק את הצדק שנוהגים להניח מייסדי המשטרים, מייסדי האריסטוקרטיות והאוליגרכיות, ומנגד גם מייסדי הדמוקרטיות – שכן כולם טוענים ליתרון, אבל לא לאותו היתרון – אלא הוא תואם גם את הצדק שהוזכר לעיל, שכן לא ראוי להרוג או להגלות אדם מעין זה או לנקוט נגדו אוסטרקיזם, וגם לא לצפות ממנו שיהיה נשלט לפי תור. אמנם אין זה טבעי שהחלק יתעלה על השלם, אבל זה מה שקורה לאדם בעל שיעור קומה כה רב. וכך לא נותר אלא לציית לאדם כזה ולהניח לו להיות ריבון, לא על פי תור, אלא באופן מוחלט.

האם טוב שלטון החוקים משלטון האדם הטוב? אריסטו, פוליטיקה, ספר ג', עמ' 171-170

אחרים שאותם קצרה ירו של החוק מלהגדיר, שכן בנושאים שאותם החוק יכול לקבוע, איש אינו חולק עליו ואינו מכחיש כי הוא עשוי לשלוט ולשפוט על הצד הטוב ביותר. אבל מאחר שישנם דברים שהטיפול בהם הוא בתחום יכולתם של החוקים ולעתים אין הדבר אפשרי, עצם העובדה הזאת היא המעוררת אותנו לתהות ולחקור בשאלה: האם מוטב שישלוט החוק הטוב ביותר או האדם הטוב ביותר? כי חקיקה בנושאים הנתונים לשיקול הדעת היא בגדר הבלתי אפשרי. לפיכך מי שחולקים על הדבר אינם טוענים כי אין הכרח שאדם יהיה שופט בנושאים מעין אלה, אלא שלא אדם אחד אמור להכריע, אלא אנשים רבים.

הרי כל איש ואיש, כשהוא משמש בשלטון, שופט היטב אם חונך על ברכי החוק; ומה גם שלא מתקבל כנראה על הדעת שאיש אחד ייטיב לשפוט בשתי עיניו ובשתי אוזניו, וייטיב לפעול בשתי רגליו וידיו יותר משייטיבו לעשות זאת אנשים רבים עם הרבה זוגות של אלה.²⁸⁰ למען האמת, אף עתה שליטים יחידים עושים עיניים רבות ואוזניים וידיים ורגליים לשלהם,²⁸¹ כי הם לוקחים להם את האנשים האוהדים את השלטון ואת השליט ועושים אותם לשותפים לשלטון, שהרי אם לא יהיו ידידי השליט, לא יפעלו לפי רצונו. אבל אם אלה ידידי השליט והשלטון – וידיד הוא אדם שווה ודומה²⁸²

1...| לו עמדו לימיני / עוד עשרה כמותך יועצים מן האכיים, ודאי

ומוטב להיעזר באנשים המחזיקים במקצוע, שכן הללו אינם פועלים בניגוד לשכל הישר בשל ידידות, והם גם מרוויחים את שכרם אם ריפאו את החולים. ואילו המשמשים במשרות מדינה נוהגים לפעול לעתים קרובות מתוך נקמה או כדי לזכות בהכרת טובה. אם יש החושדים אף ברופאים שבשירדולם של אויבים הם פוגעים במטופליהם בעבור בצע כסף, כי אז מוטב שיבקשו להם ריפוי מן הספרים. אבל, מכל מקום, הרופאים מזמנים אליהם רופאים אחרים כשהם חולים, ומאמנים מתעמלים אצל מאמנים, בהנחה שאינם יכולים לשפוט נכונה משום שפסיקתם נוגעת להם עצמם כשהם נתונים בסבל. מכאן מתברר כי מי שמבקשים את הצדק מבקשים את דרך האמצע, שכן החוק הוא דרך האמצע. והחוקים שבמנהג תקפים אף יותר מן החוקים הכתובים וחלים על עניינים חשובים יותר; ואם כן, גם אם האדם השולט נוטה פחות למעורר לעומת החוק הכתוב, לא כן הדבר כשאנו משווים אותו לחוק שבמנהג. ואולם לא בנקל יהיה אדם אחד משגיח על דברים רבים. והרי יהיה לו צורך בעוד כמה אנשים שימנה אותם למשרות של שלטון. ואם כן, מה ההבדל בין מצב שהוא כזה מלכתחילה ובין שלטון שמכונן אותו כך השליט היחיד? זאת ועוד, כמו שכבר נאמר קודם, אם האיש המצוין ראוי להיות בשלטון בשל היותו טוב מן האחרים, הלוא טובים השניים מן האחד, שהרי על כך נאמר "שניים כי ילכו";²⁷⁸ וכן תפילתו של אגממנון: "עוד עשרה כמותך יועצים".²⁷⁹ ואף עתה מעניקות משרות השלטון, כמו למשל משרת השופט, ריבונות לשפוט בעניינים